

Якименко С. І., к.пед.н., професор (Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського)

ГУМАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ

***Анотація.** В статті досліджено питання гуманізація професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів до формування духовних цінностей учнів. Визначено ключові чинники, які впливають на формуванні гуманізації професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів. Запропоновано підходи для удосконалення процесу гуманізації професійної підготовки майбутніх вчителів початкових класів.*

***Ключові слова:** гуманізація, професійна підготовка майбутніх учителів, гуманістична спрямованість майбутнього вчителя, гуманізація педагогічного процесу.*

***Аннотация.** В статье исследованы вопросы гуманизации профессиональной подготовки будущих учителей начальных классов к формированию духовных ценностей учащихся. Определены ключевые факторы, которые влияют на формирование гуманизации профессиональной подготовки будущих учителей начальных классов. Предложены подходы для совершенствования процесса гуманизации профессиональной подготовки будущих учителей начальных классов.*

***Ключевые слова:** гуманизация, профессиональная подготовка будущих учителей, гуманистическая направленность будущего учителя, гуманизация педагогического процесса.*

***Annotation.** The questions of humanization of professional training of future elementary school teachers to the formation of pupils' moral values are investigated in the article. Key factors that influence on humanization of professional training of future elementary school teachers are defined. Approaches to improvement of process of humanization of future elementary school teachers' professional training are offered.*

***Keywords:** humanization, professional training of future teachers, humanistic orientation of future teacher, humanization of pedagogical process.*

Суспільство вступило в ХХІ століття і третє тисячоліття, в якому образ майбутнього буде визначатися наступними поколіннями, різноманітністю їх прагнень, цінностей, світобачень. Цей світ ідей і інтересів в великій мірі

буде залежати від сьогоднішньої міжнародної і національної політики в сфері освіти.

Соціально-гуманітарна освіта – ось той міст, по якому повинні бути перенесені в майбутнє ідеї ціннісної свідомості. На думку В. П. Андрущенка: «Модернізована система освіти повинна забезпечити формування гармонійної особистості – патріота і громадянина України, чітко зорієнтованої в сучасних реаліях та перспективах соціокультурної динаміки, підготовленої до життя і праці у ХХІ столітті; формування високої гуманістичної культури особистості, здатності протидіяти негативним соціокультурним впливам і бездуховності» [1, с. 89].

Проблема розвитку духовності суспільства та окремої особистості є актуальним питанням для сучасної науки. В наш час без вирішення цієї проблеми соціальний прогрес є, безперечно, неможливим. В процесі свого еволюційного розвитку людство накопичило велику кількість цінностей (як духовних, так і матеріальних), досягло значних успіхів у розвитку науки та вдосконаленні знань. Крім того, за цей час відбулося перетворення самої людини: у світі стало більше освічених людей. Вони, спираючись на свої знання та досвід, можуть впливати на оточуючий світ, робити його більш досконалим. І як наслідок історичних, еволюційних змін, все більшої інтеграції особистості у цивілізацію відбуваються зміни духовного світу людини [2]. Людина стає більш культурною, моральною. Але у сучасному світі, поряд з великими досягненнями у розвитку суспільства, особистості, її освіченості та моральних якостей все більше помітні проблеми, які безпосередньо пов'язані з відповідністю матеріальних досягнень людства і тими методами та шляхами, якими вони втілюються у життя. Так, високий рівень освіти не завжди дає гарантію того, що особистість у своєму житті ті діяльності буде керуватися моральними та духовними принципами, і таких прикладів можна навести безліч.

У національній доктрині розвитку України в ХХІ столітті зазначено, що виховання особистості, яка, володіє високою моральністю, виявляє національну і релігійну терпимість, поважає традиції і культуру інших народів, є основним завданням освіти в сучасному суспільстві. Вирішення цього завдання можливе лише шляхом внутрішніх змін особистості та переорієнтації людей на духовні цінності.

Загальне поняття суспільних цінностей має багато визначень у науковій літературі. Аксиологічні проблеми розглядали такі великі філософи: І. Кант, В. Віндельбанд, Г. Ріккерт. В ХХ столітті цю проблематику продовжували активно розробляти О. Г. Дробницький, Ю. Д. Гранін, М. З. Чавчавадзе, А. О. Ручка. При розгляді цінностей гуманітарної освіти ними уточнені три групи нормативних передумов її формування: загальнозначимі і етносні (загальнонаціональні, професійні та інші.) цінності, принципи ціннісної свідомості і конструктивної аксіології, загальні уявлення про призначення

освіти. В основі останніх лежать категорії відтворення і розвитку. Загальна нормативна направленість освіти виявляється за допомогою ідейного успадкування європейської філософсько-педагогічної традиції, сучасних ідей культурології і системного підходу [3].

Сучасні вчені Е. Абдулін, Ю. Алієв, І. Бех, В. Дряпіка, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Рудницька та ін. відзначають, що частиною глобальної духовної кризи, яку переживає людство сьогодні, є криза в галузі теорії і практики виховання. Ця криза проявляється на всіх рівнях ціннісно-смысловому, цільовому, змістовому, технологічному, результативному. В зв'язку з цим відбуваються зміни освітніх парадигм, що відображено в державних нормативних документах. Так, у Законі України «Про загальну середню освіту» наголошується, що основою реформування загальної середньої освіти є реалізація принципу гуманізації освіти, методологічна переорієнтація навчання на розвиток особистості учня, визнання її самобутності самоцінності, формування компетентності учня як загальної здатності до суспільної діяльності на основі знань, досвіду, системи цінностей, здібностей, набутих під час навчання.

Мета нашого дослідження – теоретично обґрунтувати та перевірити готовність майбутніх випускників педагогічних вищих навчальних закладів до формування духовних цінностей молодших школярів.

Завдання дослідження: визначити поняття «духовні цінності» та поняття «готовності студентів до формування духовних цінностей»

Головною ціннісною установкою підготовки майбутнього вчителя початкових класів повинна стати націленість студентів на духовне збагачення і творчу діяльність, що у них, як у майбутніх вчителів, повинні розвивати здібності до самореалізації.

Духовне життя людини різноманітне. Воно містить у собі раціональні й емоційно-ефективні сторони, когнітивні і ціннісно-мотиваційні моменти, експліцитно-свідомі грані, та грані, що ледь відчуваються, орієнтовані на внутрішній і зовнішній світ, установки, а також багато інших аспектів, рівнів та станів. Що стосується змісту духовних процесів – наукових концепцій, моральних цінностей, релігійних вірувань, естетичних категорій, повсякденно-практичних знань і інших факторів, що формують особистість, – все це також складає зміст духовності. При цьому всі ці грані і зміст духовного життя фіксуються в духовності не в мозаїчному різноманітті, а в єдності, взаємозв'язку та цілісності [4, с. 50]

Духовність людини існує як ідеальність. Для розуміння душі, а тим більше духу – найважливішим є визначення ідеальності, яке полягає в тому, що ідеальність є заперечення реального, але при цьому таке, що віртуально міститься в цій ідеальності. Дух – це об'єктивне явище та необ'єктивна предметність, але можлива трансформація одного в інше. Це стан активності, що характеризується діяльністю з опредмечування ідей і

зворотного розпредмечування її результатів, що визначає семантичне поле культури. Духовний потенціал культури-творчої життєдіяльності характеризується, в свою чергу, її здатністю надавати сенсу індивідуальному буттю. Важливу роль у становленні і функціонуванні ідеальності відіграє мова, категоріально-понятійний лад людської свідомості.

Людська духовність і є ідеальний світ в якому людина живе та оперує ідеальними формами.

Духовна цінність у самому загальному вигляді може бути визначена як результат різних видів розумової і художньої діяльності людини, що одержав високе суспільне визнання і став фактором культури. Природно, не усяка творча діяльність відповідає цим вимогам: книга, написана графоманом, чи картина, змальована бездарним ремісником, звичайно, не стають духовними цінностями, незважаючи на претензії їхніх авторів [5].

Духовні цінності, що утворюють культурну скарбницю людства (у тому числі й втілені у предметах матеріальної культури) можуть класифікувати за двома ознаками; а) за своїм змістом і б) за ступенем поширеності. За змістом вони відповідають трьом основним царинам, у яких творчо діє людська свідомість, – науці, моральності і мистецтві.

Проблема природи духовності, духовної самореалізації, самоактуалізації особистості досліджувалася Е. Шпрангером, В. Штерном, Е. Фроммом, А. Маслоу, К. Роджерсом, Г. Олпортом, С. Грофом, Г. Баллом. В працях цих науковців орієнтація на духовні цінності розглядається як важлива ознака особистості, що досягла рівня самореалізації.

Духовний розвиток особистості школяра в системі освіти є важливою складовою навчально-виховного процесу. Питанням вивчення та формування духовного світу особистості, самопізнання та самовиховання учнів присвячені роботи К. Ушинського, В. Сухомлинського, К. Альбуханової-Славіковської, І. Кона, О. Киричука, Д. Леонтєва, С. Максименка, Ю. Орлова, П. Симонова та ін.

Характерною ознакою високодуховної особистості є її гуманістична поведінка, високоморальні вчинки, прагнення до реалізації у власному житті загальнолюдських цінностей, потяг до істини та прекрасного.

В психологічній науці духовність визначається як:

– «специфічна якість людської психіки, що характеризується системою піднесених потреб індивіда, його самореалізація на основі вищих соціальних цінностей» [3, с. 60].

– «пошук, практична діяльність, досвід завдяки яким суб'єкт здійснює в самому собі перетворення, які необхідні для досягнення істини, для самовизначення; духовно-практична діяльність по само створенню, самовизначенню, духовному зростанню людини» [1, с. 149].

О. Колісник вважає, що «духовність... є мірою переживання безпосереднього смислового контакту з надособистісними вартостями,

якими є Справедливість, Свобода і Відповідальність; Краса, Істина і творчість; Любов і Добро; віра, Космос і Бог» [6].

В. Є Громов визначає духовність як форму ціннісно-орієнтаційної діяльності у моральній, релігійній та правовій сферах [7, с. 137].

М. С. Каган стверджує, що «духовність – це атрибут людини як суб'єкта, а бездуховність – ознака втрати особистістю її суб'єктивних якостей і її виродження в звичайний об'єкт, в подобу тварини або механізму» [8, с. 102].

Крім того, в контексті розгляду та аналізу поняття «духовність» різними науковцями заслуговує на увагу концепція П. Симонова, у якій відображена ідея духовності як ставлення особистості до світу. В його концепції світ представлений не як суспільство та його культурно-змістова сфера, а як інша людина. У змісті цього ставлення П. Симонов підкреслює ті ж самі якості, що і більшість інших науковців – альтруїзм, самовіддача, безкорисливість.

Наведений вище аналіз визначення науковцями різних галузей науки поняття «духовність» дозволив нам виділити такі його суттєві ознаки:

– духовність як якість особистості, її основи, потяг до досконалості, перевагу у неї духовних, моральних, інтелектуальних цінностей над матеріальними;

– духовність як орієнтацію особистості на діяльність для інших, пошук нею моральних абсолютів;

– духовність як постійну духовно-практичну діяльність особистості, направлену на зміну та удосконалення існуючого оточення (світу, людства, себе);

– духовність як потребу в пізнанні, знаннях, прагненні добра, співпереживання, вміння розбиратись у соціумі, житті, світі, собі;

– духовність як прагнення особистості діяти у відповідність з вищими релігійними цінностями, смислами, Богом, присутність духу Божого в людині;

– духовність як самореалізацію особистості на основі вищих соціальних та людських цінностей;

На підставі вище наведеного аналізу визначення фахівцями поняття «духовність», ми можемо з'ясувати, що серед науковців немає єдиної думки щодо тлумачення цього терміну. Однак аналіз показав, що найбільш відповідним до цілей нашого дослідження є визначення С. І. Ожегова та В. М. Пічі із співавторами. Таким чином, під духовністю ми пропонуємо розуміти якісну характеристику особистості, яка відображає перевагу у неї духовних, моральних, інтелектуальних цінностей над матеріальними.

З практичної точки зору слід вважати духовною таку особистість, у якої яскраво виражені такі цінності (що можуть виступати показниками її духовного рівня): високі естетичні уявлення та почуття, наукові знання,

прогресивні політичні ідеї, доброта, обов'язок, відповідальність, справедливість, честь, та гідність, совість, вірність, правдивість, ширість, повага до старших, взаємодопомога, здібність до пізнання, усвідомлене ставлення до знань, засобом їхнього досягнення, постійне прагнення до удосконалення та накопичення знань, якісного їхнього засвоєння, розвитку та застосування у повсякденне життя превалюють над матеріальними цінностями, прагматичним ставленням до життя та егоцентричністю.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження можна зробити висновок, що духовні цінності – це такі загальнолюдські цінності, що являють собою потребу в пізнанні, в прагненні до добра та в співпереживанні. Це абсолютно вічні цінності, що мають універсальне значення та необмежену сферу застосування (доброта, правда, любов, чесність, краса, мудрість, справедливість та ін.). Вони утворюють культурну скарбницю людства.

1. Сухомлинський В. Виховання громадянина / під ред. Поплужного. – 1997. **2.** Большой психологический словарь / сост. и общ. ред. Б. Мещеряков, В. Зинченко. – СПб. : Прайм – Евронекс, 2003. – 672 с. **3.** Закон України «Про громадянство України» // Відомості Верховної ради України. – 1991. – № 50. – С. 60. **4.** Бех І. Довільна поведінка школярів як мета виховання / І. Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 50. **5.** Борщевський М. Й. Духовні цінності в становленні особистості громадянина / М. Богщевський // Початкова школа. – 1997. – № 1. – С. 23. **6.** Концепція сучасного українського виховання // Освіта. – 1996. – 18 вересня. **7.** Еникеев М. И. Общая социальная и юридическая психология. Краткий энциклопедический словарь / М. И. Еникеев, О. А. Кочетков. – М. : Изд-во «Юридическая литература», 1997. – 448 с. **8.** Колеснік О. Духовний потік психіки / О. Колеснік // Соціальна психологія. – № 2 (16). – 2006 р. – С. 168–175.

Рецензент: д.пед.н., професор І. І. Осадченко.